

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV EMBERKÉPE

A 2013. évi V. törvény antropológiai megközelítése

Csehi Zoltán*

1. Bevezetés

A jelen írással tiszteletemet szeretném kifejezni az új Polgári Törvénykönyv és megalkotói iránt, hatálybalépésének 10. évfordulóját ünnepeelve. Előre jelzem, kifejezetten elfogult és szubjektív a mondanivalóm, melynek indokai a következők. Elsőként az, hogy viszonylag korán bekapcsolódhattam a kodifikáció folyamatába, nem az első sorban ülők közt és nem is a lényeges szereplők közt kaptam helyet, hanem inkább csak segítőként. 2004-ben kért fel Vékás Lajos, a Kódex szellemei atyja és életre hívója, az egyesületi jog és az alapítványi jog szabályozási koncepciójának felvázolására, mely felkérésnek nagy tisztelettel eleget tettem.¹ Ennek betudhatóan lehetőségem volt, hogy a kodifikáció későbbi szakaszában a jogi személy rész formálásában – szintén csak segítőként – részt vegyek. A 2008-as Szakértői javaslat² egyesületre és alapítványra vonatkozó rendelkezései lényegében – kompromisszumok árán – az általam javasolt megoldáson alapultak. A 2009-ben elfogadott és a hatályba nem lépett Ptk. ezekből a szabályozási gondolatokból az alapítványi jogba átültette a leglényegesebb elemeket, de amint ismert, ebből a törvényből a magánjogi egyesület szabályai teljes egészében kimaradtak.³ Majd 2010 után, amikor a kodifikáció újra lendületet vett, az Operatív Szakmai Bizottság tagjaként számomra is intenzívebbé vált a munka.⁴

* Egyetemi tanár, PPKE JÁK; az Európai Unió Bíróságának bírója.

¹ Csehi Zoltán: Javaslat az egyesület és az alapítvány szabályozására az új magyar Polgári Törvénykönyvben (Törvényszöveg-tervezet és indokolás). In: Csehi Zoltán: *Diké kísértése*. Budapest, Gondolat, 2005. 470–521.

² Csehi Zoltán: Tíz éves a Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. *Polgári Jog*, 2018/5.

³ Csehi Zoltán: Meghiúsult kísérlet az egyesület szabályainak megszüntetésére a magyar polgári jogban. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/2. 13–23.

⁴ Vékás Lajos: Bevezetés. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 30.

A második indok, hogy a jelen írással a Kódex és Vékás Lajos iránti tiszteletemet szeretném kifejezni. A Kódex jogtörténeti jelentőségét a törvénytől pozitív újdonságaiban és megoldásainak nagyszerűségében vizsgálom, melyet az esetleges kisebb értelmezési nehézségek sem árnyalnak. A harmadik indok pedig az, hogy közel nyolc éve az európai jog gyakorlati művelése teszi ki életem és időm jelentős részét, az uniós jog mindennapi alkalmazásának tapasztalatai pedig messze felértékelik a Ptk.-nak, mint jogi műnek az értékét és jelentőségét. Az előadás és az írás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatóinak kíván segítséggel szolgálni a polgári jog etikai alapjainak megértéséhez.

2. A Ptk. megalkotásának szükségessége

A Ptk. kapcsán jól ismertek azok a gondolatok, elvek és szándékok, amelyek a törvénytől megalkotását befolyásolták:⁵ a szociális piacgazdaság modelljébe kellett beilleszteni a magánjogi normákat, alkotmányosan védett piacgazdaság keretébe, szociális elemekkel átszőve. Elsősorban a vagyoni jogi forgalom szabályozását tűzték ki célul, a mellérendelt jogalanyok viszonyait, amely egyúttal védelmet nyújt egyes személyi jogoknak, személyiségi jogoknak. A magántulajdon talaján, a szabad vállalkozás eszméjére épülő piacgazdaság keretében, a magántulajdon elismerése és a szerződési szabadság megvalósítása érdekében volt szükség az átfogó kodifikációra, ami a szerződési jogban az érdekkiegyenlítés szerepét tölti be.⁶ A szerződési jogban ezek mellett a fogyasztónak minősülő fél erőteljesebb védelmének kellett tükröződnie. Az alkotmányjog megnövekedő hangsúlya mellett az emberi jogok és alapvető szabadságok univerzális, európai és nemzeti védelme adja azt a hátteret, amelynek talaján ezen jogok magánjogi viszonyokban történő elismerését kellett megerősíteni.

3. A Ptk. szemléletének egy új megközelítése

A jelen írás tudatosan kíván eltérni attól a gondolati sémától, hogy a törvények arra szolgálnak, hogy az embereket és életüket ebbe vagy abba az irányba elmozdítsák,

⁵ Ld. Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, HVG-ORAC, 2001.

⁶ Nehezebb feladata az 1959. évi IV. törvénykönyv valós szükségességét megtalálni. Nizsalovszky Endre: A polgári jog kodifikációja (1958). In: Nizsalovszky Endre: *Tanulmányok a jogról*. Budapest, Akadémia, 1984. 103–116.; az első tervezet visszanyúl a 1871-re Mi a kodifikáció gazdasági-társadalmi kikényszerítője? Nem lehet egy válasszal erre a kérdésre felelni, maga az 1959-es Ptk. születési körülményei mutatják a szocialista érdemként igazolt és magyarázott kispolgári polgári törvénykönyv megszületését, hogy magántulajdon, szerződési szabadság és piac nélküli viszonyok közt létjogosultsága lehetett egy ilyen típusú kodifikációnak. Veress Emőd állítása meggyőző: az 1959-es Ptk. megalkotásának valós indoka a korábbi szokásjog felváltása egy könnyebben ellenőrizhető, törvénybe foglalt magánjogi szabályozással. Ld. ehhez Veress Emőd: Megjegyzések az 1959. évi IV. törvény keletkezéstörténetéhez: ideológiai környezet és valóság. In: Mádl Ferenc: *Magyarország első Polgári Törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében*. (1960), új kiadása Budapest, Mádl Ferenc Intézet, 2022., 22–23. Ld. még Harmathy Attila: A polgári jogi kodifikációról. In: Mádl Ferenc – Vékás Lajos (szerk.): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Budapest, ELTE, 1994. 105–116.

befolyásolják, és az egyes embert, vagy annak magatartásait irányítsák egy közös közjónak kikiáltott vagy tartott nemesebb cél érdekében. Az egyén feletti érdekek törvényalkotó és -alakító gondolata, nevezetesen az, hogy a társadalmat és annak tagjait az emberi együttélés mikroszintjein a Ptk. – mint egy társadalmi mérnök – által kitalált vagy megálmodott cél vagy célok irányába kell vagy lehet befolyásolni, messze áll a jelen írástól, sőt éppen ettől a felfogástól kíván eltérni. Nem azt vizsgálom, hogy mi a törvény, mint egész célja, hanem azt próbálom körülírni, milyen emberkép olvasható ki a Kódex normáiból. Nem azt keresem, miként értelmezi a jog az embert,⁷ hanem azt, hogy a jogi normák milyen embert vetítenek elénk. Jóllehet a Ptk. normái nem mind újak, sőt ebből a szempontból, amelyekre utalok, alapvetően régiek, néha évszázadokra vagy még korábbra is visszanyúlnak gondolatiságukban, mint például az emberi tisztesség. Az abszolút újdonság hiánya nem jelenti azt, hogy ezeknek a normáknak az emberi magatartást leíró és meghatározó sorai nem kaphatnak új értelmet a 21. század elején. Sőt, éppen arra kívánok rámutatni, hogy milyen láthatatlan ereje van ezeknek a normáknak, és milyen kisugárzással rendelkeznek, hogy korunkban, az egyén individualitását mindenek fölé helyező érték- és jogszabályvilágban az ember, mint egyén védelme és individuális értéke szinte kizárólagos elismerést élvez. A mai jogrend az embert individuumként fogja fel és szabályozza, a jog az egyén individuálisnak tartott jogait védi, egy sajátosan értelmezett szabadság minél szélesebb körű megélhetése érdekében. De nap mint nap rákérdezünk arra, hogy helyes-e ez az általános emberkép? Az az emberkép, amit felvázolok, egy idea, teljes egészében a szubjektív olvasat szüleménye abból a megfontolásból, hogy a Ptk. szabályai feltételeznek egy ideális embert, hölgyet és urat, akiknek magatartását minősítik és irányítják. Ennek az idealizált embernek van egy mikrokörnyezete, a családja, és a társadalom tagjaival való érintkezésének lehetnek polgári jogilag is minősíthető tényei, mint magatartások és azok eredménye. A Kódex mutatja, miként kell cselekedni, illetve mi annak a helyzetnek a következménye, ha ezt nem követik. A tisztelt olvasótól kérem, hogy ne értse félre: nem azt mondom, hogy mindenkinek úgy kell élnie, amiről lentebb olvas, még csak azt sem állítom, hogy csak ez az egyetlen lehetséges emberkép, vagy egy ideálról, „mintáról” szólnának a következő sorok, távol álljon mindez tőlem, hanem csak annyit és csakis annyit kívánok megfogalmazni, ami a Ptk. normavilágából kiolvasható, mint lehetséges idea. Ez természetesen nem zár ki más megközelítéseket.

Egy híres természettudós és filozófus szerint a tudománynak háromféle hasznáról beszélhetünk:⁸ 1. tudásbeli eredmény, 2. cselekvési lehetőségek gyarapodása, 3. tudatosabb emberi személyiség befolyásolása. A Ptk. kapcsán ez a hármasság egyszerre valósult meg, három az egyben, egyben mind a három: 1. elméletileg új távlatokat és terepeket nyitott a jogtudomány és a jog gyakorlata számára, 2. gyakorlatban egy

⁷ Teljesen egyetértve szeretett és tisztelt tanárommal, Székely Lászlóval: „először is szögezzük le, hogy az ember fiziológiai, pszichológiai, társadalmi stb. entitás sajátos komplexitásában, totalitásában a jogi szabályozás számára a maga egészében megragadhatatlan, át nem fogható.” Székely László: *Az ember mint jogalany a Ptk. Második Könyvében*. Budapest, ELTE Eötvös, 2021. 9.

⁸ Carl Friedrich von Weizsäcker: Hová vezet bennünket a tudomány? (1950) In: Carl Friedrich von Weizsäcker: *Válogatott tanulmányok*. Budapest Gondolat, 1980. 362–380.

minden eddiginél összefogottabb módon, harmonikusabb és egységesebb polgári jogi normahálót, valós kódexet hozott létre, valamint 3. morálisan emberek ezreinek, millióinak az életet segíti és határozza meg. Az új Ptk. pedig önmagában legitimizálja és igazolja a polgári jog tudományát és eddigi eredményeit.

4. Házasság és család

De térjünk a konkrétumok mezejére. A Ptk. embere családban él, melynek az alapja a házasság és a leszármazási viszonyon alapuló rokonság.⁹ A Ptk. egyik legnagyobb újdonsága, hogy a családi viszonyokra vonatkozó szabályokat is magában foglalja, és abból indul ki, hogy az emberek házasságban és családban élnek.¹⁰ Természetesen tudjuk, hogy ez nem kötelező és számos ember van, aki nem él házasságban, és ez természetesen semmiféle megbélyegzést, akármilyen értékítéletet vagy bármi hasonlót kiváltó körülménynek nem tekinthető. Hiszen maga a Ptk. is elismeri, hogy az emberek együtt élhetnek élettársakként, és más módon is, ami jogilag nem feltétlenül minősítendő, de ez nem változtat a lényegen, és nem teszi kérdéssé az alaptételt, mivel az ember rendes körülmények közt családban jön világra és emberi létéhez szüksége van a családra.¹¹ A házasság és a család a témája a Kódex negyedik könyvének, melyben a rokonság igen nagy hangsúlyt kap. A családjogi könyv 244 paragrafusával, szinte önálló kódex a Kódexben, melynek valós értékét, súlyát és szerepét ennek megfelelően kell elemezni. Igaz, hogy ez a családi jog – ahogyan azt számos kritikusa is megjegyzi – nem sokat mond magáról a házasságról és annak tartalmáról, jóval többet foglalkozik azonban annak érvénytelenségével és megszűnésével, és még annál is többet a házassági vagyoni joggal. Mondhatnánk erős túlzással, hogy csak ezekre a kérdésekre reagál, mintha a mai embernek ezek lennének a legfontosabb szempontjai a házasság kapcsán, ezek közül is elsődlegesen a vagyoni jog aspektusai. De csak egy ellenpélda: a házasságkötés a kiskorút naggyá, nagykorúvá teszi [4:9. § (2) bek.]. Másrészről ez a családjog egy erkölcsi alapokon nyugvó szabályozáson alapszik,¹² és alapvetően meghatározza az ember jogilag releváns személyi viszonyait. Ehhez képest a házasság tartalmáról lényegében nem szól a Kódex, a házastársak közti személyes viszonyokat nem részletezi, mely „hiányosságot” akként kell értelmezni, hogy a férfi és nő kapcsolatának ez a horizontja és mélysége nem a polgári jog tárgya és közege, hanem az ember legszemélyesebb magánügye. A házasság „belső rendjét” nem a polgári jog

⁹ Csehi Zoltán: Az új Polgári Törvénykönyv családkepe. In: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia: Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábán Eszter tiszteletére, jogászai pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, Iurisperitus Bt., 2017. 65–72.

¹⁰ A 1959. évi IV. törvény nem szabályozta a családjogot, a családjog mielőbbi és gyors szabályozása a régi magánjog hatókörének csökkentését is szolgálta, Mádl Ferenc: *Magyarország első Polgári Törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében* (1960), új kiadása: Budapest, Mádl Ferenc Intézet, 2022. 132.

¹¹ Szent II. János Pál pápa: Levél a családokhoz 1994-ben, a Család Évében. In: Uő: *Üzenet családoknak*. Budapest, Szent István Társulat, 2011. 10.

¹² Lábady Tamás: Bevezetés. In: Barzó Tamás – Lábady Tamás – Navratyil Zoltán – Csehi Zoltán – Kenderes Andrea: *Családjog a 2013. évi V. törvény alapján*. Budapest, Menedzser Praxis, 2014. 3.

szabályozza, hanem kinek-kinek életfelfogása, példái és vallása.¹³ Azokat a konfliktusokat, amelyek a házassági személyi viszonyokból fakadnak, a Kódex más normái érintik annyiban, amennyiben jogi relevanciájuk van, végső soron pedig az öröklési jog egyes intézményei, mint például a kiesés az öröklésből. A törvényes öröklésből való kiesés ezen esete azon alapszik, hogy ha a házastársak között nincs életközösség, tényleges, valós együttélés, és a körülményekből nyilvánvaló, hogy az életközösség helyreállítására nem volt kilátás, a túlélő házastárs nem örököl a törvény alapján [7:62. § (1) bek.]. A házasságot szabályozó jognak a vonatkozó erkölcsi normákra és az emberi természetből folyó értékekre kell figyelemmel lennie.¹⁴ Az öröklésből való kitagadás és kizárás jogi lehetősége is ezen alapszik, a családi élet feldúlásának lehet öröklési jogi következménye, ezt fogalmazza meg a szabály. De míg a kizárás érvényességéhez nem szükséges az örökhagyónak indokolni döntését (7:29. §), és a kötelesrészi igényt sem érinti, addig a kitagadás következménye súlyosabb. A Ptk. 7:78. § részletekbe menően nevesíti a kitagadási indokokat, hiszen külön kitagadási okként nevesíti a törvény, ha a házastárs az örökhagyó vagy egyenesági rokonának, vagy élettársának életére „tör”, vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követ el. Kitagadási okok között szerepel a Kódexben továbbá a tartási kötelezettség súlyos megsértése, a házastársi kötelezettséget durván sértő magatartás is. Külön nevesíti a Kódex a végintézkedési akarat-szabadság megghiúsítását vagy annak kísérletét. Mindkét magatartás az öröklésre való érdemtelenséget eredményezheti. Amint már említettem, a törvény alapján nem örököl a házastárs, ha nem állt fenn életközösség és annak visszaállítására sem volt kilátás – fogalmaz költőien a törvény. Nincs kilátás, azaz az így megélt házastársi viszony nem teljesíti a házassági együttélés követelményét az öröklésre való jogosultság szempontjából. De visszatérve az eredeti gondolati szálra, a Ptk.-ból az olvasható ki, hogy házasságban élő ember az, akit a Kódex megjelenít és ábrázol, az egymásnak felelősséggel, jogilag tartással is tartozó emberpár képe. A házasság a magyar jogban nő és férfi kapcsolata, az Alaptörvény L. cikke, valamint a Családvédelmi törvény¹⁵ szerint is ez csak két ember viszonya; a Ptk. elfogadja és a magánjogi vonatkozásaiban megerősíti ezt a régi-régi tételt. Az emberi személy családban való kiteljesedésének útja a férfi és nő házassága, fogalmazta meg Lábady Tamás.¹⁶ A házasság az emberi természet akkénti megvalósulását jelenti, hogy a férj a feleség által minősül férjnek, a feleség a férj által minősül feleségnek, így alkotva a család „belső” rendjének alapját, amit a Ptk. elismer. A megszületett gyermek apja az anya férje, a házassági kötelék jelenti az apaság első

¹³ Weiss Emília így írt erről: A családjog tárgya: a családi viszonyok szabályozása. Pontosabban – figyelemmel a családi viszonyok sajátosságaira, különösen arra, hogy családi kapcsolatok jelentős részben a családtagok egymás közötti olyan belső viszonyai, kapcsolatai, amelyek sem jogi szabályozást, sem más állami beavatkozást nem igényelnek – a családjog a jogi szabályozást, állami elismerést vagy állami beavatkozást igénylő családi viszonyok jogi szabályozása. Weiss Emília: *Családjogi alapismeretek*. Budapest, Rejtjel, 2004. 9.

¹⁴ Lábady (2014) i. m. 3.

¹⁵ 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről

¹⁶ Lábady Tamás: Az emberi személy az új Polgári törvénykönyvben. In: Lábady Tamás: *Megtartott szó*. Budapest, Wolters Kluwer, 2008. 23.

vélemét (4:98. § a) pont). A rokonságot a Kódex a vérségi leszármazásból vezeti le.¹⁷ A leszármazás nem jogi terminus technicus, nincs kifejtve a Kódexben, törvényen kívüli kategória, hagyomány szerint alapvetően biológiai¹⁸ köteléken alapuló személyi viszonyok kapcsolata és láncolata, ami az egyenesági rokonságot eredményezi. Ez a kapcsolat alkotja azt a legszorosabb emberi köteléket, amelyben az ember él. Ezek a viszonyok eredetük és természetük szerint nem az emberi szabadsághoz kapcsolódnak, nem tudati, akarati elhatározás kérdései, nem az egyén szabadságának az önálló akaratából történő kialakítása, hanem az ember alapvető meghatározottsága, életének azon tulajdonsága, hogy családban élő társas lény, melyből fakad az együttélés erkölcsi jellege. A gyermek a családba születik, a gyermekkel válik családdá a kapcsolat. Ennek az erkölcsi posztulátumnak egyik eleme, hogy az egyéni érdek háttérbe szorul, a házasság és a család mögé. A rokonság nem választható,¹⁹ de a Ptk. embere ebben a mikrokozgben válik társas emberré, amelyből származik, és ezt a köteléket és erkölcsi meghatározottságot a házasságkötéssel tudja továbbadni. Ez adja neki a lehetséges szabadságot, hogy párválasztásával ezt a jövőre nézve átörökítse és továbbadja a következő generációnak, mert ez erkölcsi kötelezettsége. Az ember itt nem a szabadság embere, és függetlenül attól, hogy jószágos vagy gonosz, hogy ismeri-e a rokonságot vagy sem, ápolja-e a kapcsolatait vagy negligálja azokat, az ember rokonsága olyan adottság, amely adott, és lényegében megváltoztatatlan. A Ptk. emberképe ezért mélységesen antropológiai, az emberi lét Európában történelmileg kialakult alapvető koordinátáit tükrözi. A Ptk. annak ellenére ezt az emberképet tette magáévá, hogy napjaink szellemi viharai pontosan ezeket az axiómákat támadják és ezeknek a felülírására törek.

5. Vagyon

A Ptk. emberének vagyona van, ez a szabályozás kiindulópontja, hiszen el kell hogy tartsa családját, támogatja az arra rászoruló rokonát, ha kárt okoz, akkor megfizeti a károsultnak a kárát, ha szerződést szeg, akkor helytáll azért is. Ezen alapul a polgári jog, kötelezettségek terhelik az embert szándékos vagy vétlen magatartásának következményeiért, amely kötelezettségek teljesítéséhez vagyona van szüksége. Vagyona van, így birtokol és tulajdona van, ezt írja körül a Kódex családjogot követő 5. könyve, a dologi jog. Védi a törvény az ember tulajdonát, birtokát, és arra a magatartásra ösztönöz, hogy a másokét tartsa tiszteltben. A tulajdonjoga egész életére szól, és még azon túl is ível az öröklés révén, nem évül el. A vagyonjog hangsúlyossága az, amely a családjog mellett a Ptk.-t alapvetően meghatározza. Hogy ez a vagyoni jelleg túlzó-e vagy sem, kellően arányos-e vagy sem, nehéz lenne sommásan megválaszolni. Absztrakt normák keretei hordják a múlt tapasztalatát és a vagyoni érdekek védelmi szükségességét, és

¹⁷ Szeibert Orsolya: A rokoni kapcsolat. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 773.

¹⁸ Uo. 774. említi, hogy napjainkban a leszármazás nem mindig vérségi kapcsolaton alapul, az orvostudomány fejlődésével megvalósítható asszisztált humánreprodukciós eljárások, illetve az ivarsejt-adományozás miatt, vagy a régebbiről is ismert, az elismerésén alapuló apaság esete.

¹⁹ Itt nem térek ki az örökbefogadásra.

ez a magánvagyon a polgári jogi szabályozás születési helye és világa. Ez a vagyoni jelleg az, amely az autonóm, önálló, a magánautonómiáját kihasználni képes embert vetíti felénk. Ez a hangsúlyos vagyoni meghatározottság, legalábbis annak látszata, korunk látképe, ebben élünk. A Ptk. emberének vagyona van, de hogy mennyi, sok vagy kevés, az nem annyira meghatározó. Meg egyáltalán mi az, hogy sok, és mi az, hogy kevés? De van lakása, vagy ha nincs, akkor bérel, amely szintén vagyoni értékkel bír, de lehet más ingatlana és lehetnek más ingóságai is, hiszen azokat is használja mindennapjaiban és adott alkalmakkor, ezekre köt szerződést, hogy megszerezze mindezeket, majd halála esetén, ha nem használta el vagy nem idegenítette el, akkor örököül hagyja. A Ptk. öröklési joga is ugyanerre a premisszára épül, hogy az elhunyt örökhagyónak vagyona, pozitív vagyona van, amit örökölnek. A Ptk. emberének a másik arca, hogy a vagyon embere, hiszen olyan esetekben is, ha személyében, személyiségi jogaiban sértik – életét, testi épségét, becsületét, jóhírnevét, magántitkait, képmását –, vagyoni kompenzációt is követelhet, melynek eleme a sérelemdíjra és a kártérítésre való jogosultsága. Ez a Kódex elején, az embert meghatározó, jogképességéhez és cselekvőképességéhez szorosan kapcsolódó szabályokban kiemelkedő helyet kapott, ami szintén a személyhez kapcsolódó vagyoni jelleg dominanciáját mutatja.

Ennek ellenére a Ptk.-ból nem a „klasszikus polgári jog emberképe” rajzolódik ki, az „öntudatos és bátran kockázatvállaló”, Jhering felfogásában értelmezett római polgár legújabb posztmodern 2.0 prototípusa. Sokkal inkább az emberi méltóságában alkotmányosan megszilárdított, és ezen túlmenően az alkotó emberi mivoltában megjelenő ember képe sejlik fel, akinél a vagyon életének szerves részét képezi – még egyszer hangsúlyozva – annak nagyságától függetlenül, amely biztonságot és autonómiát biztosít számára. Nem egy új burzsoázia ideálja a 19. századi értelemben, és nem is egy új nyugati vagy keleti oligarcha archetípusa a 21. század példáin, hanem a 21. századi európai életforma anyagiasságba kényszerített embere.

Ha a vagyonának nagysága és terhei nyomasztják, és nem tudja azt saját maga ellenőrizni, hasznosítani vagy használni, akkor bizalmi vagyonkezelési szerződést köthet, így a vagyon gazdasági hasznosítása és a vagyon megőrzése nem feltétlenül jelent nehézséget számára.²⁰ A vagyon továbbá kötelez is, egyrészt erkölcsileg, hiszen abból lehet ajándékozni, s az ajándékozás, mint erkölcsi köteletség a másik, rászoruló irányába jogi szabályozás tárgya. Az ajándékozást, mint ingyenes juttatást a törvény szabályozza. Jóllehet egyoldalú vagyonjuttatásról van szó, a szabályok nemcsak az ajándékozási szerződés kikényszeríthetőségét mondják ki, hanem az ajándékozó és megajándékozott viszonyának nyomatékos erkölcsi jelleget is adnak az ajándék visszakövetelhetőségének szabályával. Ha a megajándékozott vagy vele együtt élő hozzátartozója – akik a körét a Ptk. meghatározza – súlyos jogsértést követ el az ajándékozó vagy közeli hozzátartozója rovására, akkor az ajándék visszakövetelhető. Az ajándék elfogadása így fon jogi hálót az ajándékozásban szerződő felekhez kapcsolódó személyi kör további alanyai közé, mivel az együtt élő hozzátartozó és az ajándékozó közeli hozzátartozója²¹

²⁰ Ptk. 6:310–330. §§

²¹ Ld. a közeli hozzátartozó és hozzátartozó személyi körének törvényi meghatározását Ptk. 8:1. § (1) bek. 1. és 2. pontjaiban.

közi jogsértés re vonatkozik – hiszen nem az ajándékozási szerződés feleiről, nem az ajándékozó és a megajándékozott magatartásáról van szó, hanem tőlük távolabbi személyi körről. Ezen személyek által, illetve sérelmére elkövetett bűncselekmény, vagy polgári jogi jogsértés, becsületsértés, de akár erkölcsi normasértés az ajándékot viszakövetelhetővé teszi.²² A szabály a nagylelkű, segítő embert mutatja, jóllehet a Ptk. embere, emberképe anyagi, de ezzel az erkölcsi elem beemelésével ez az anyagiasság némi ellensúlyozást kap.

Mi ennek a vagyonnak az eredete a Ptk. szabályaiban? Öröklött vagy szerzett vagyonról beszélhetünk. Ismerjük a régi tételt: mind a kettő legális és elismert. Mind az öröklés, mind a házasság lehet vagyont keletkeztető forrás, ebben sincs új, talán annyi a „meglepető” újdonság, hogy megmaradt mind a kettő. Ismert olyan nézet, amely az öröklést társadalmilag kifejezetten károsnak tartja az egyenlőtlenséget konzerváló hatása miatt, de megemlíthetjük a házasság vagyont kumuláló hatásának kritikáját is. A Ptk. megőrizte, sőt megerősítette mind a kettőt, az öröklésben még nagyobb szabadságot adva a vagyonnal rendelkező örökhagyónak, hogy ki legyen a vagyon halál utáni jogosultja, örököse; a házassági vagyonjog pedig szintén új felfogást mutat a korábbiakhoz képest abban, hogy utat enged a felek akarátának és szándékának megvalósulására. A szerzett vagyon pedig a szerződési jogból és a Kódex harmadik könyvének hangsúlyos társasági jogi részében szabályozott üzletszerű gazdasági tevékenységből származó vagyon. A Ptk. emberképe a társasági jognak a Ptk.-ba való beemelésével új dimenziót kapott, hiszen egy gazdaságilag önálló, aktív, és vagyoni előnyre, anyagi haszonra számító ember jelenik meg, aki nem alkalmazott, nem munkajogviszonyban áll, hanem maga próbálja életének vagyoni körülményeit vállalkozással megteremteni.

A vagyonosodás egyes korlátait is megszabja a Kódex: egyrészt az általános szabály kimondja, hogy jogalap nélkül nem gazdagodhat senki, másrészt a társasági jog sem ad lehetőséget visszaélésszerű magatartásra, hiszen a vállalkozási tevékenységből csak a pozitív eredmény osztható ki a tagoknak a magánvagyonuk gyarapítására, nem vesélyeztetve a gazdasági társaság működését és likviditását.

A vagyoni jelleg erősödésével együtt szigorodott a Ptk. emberének felelőssége, magatartása szigorúbb megítélése alá esik. Szerződésszegő magatartásnak minősül bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása,²³ a szerződésszegéssel okozott kárt meg kell térítenie, ezen felelősség alóli mentesülésére csak szűk lehetőséget ad a törvény.²⁴ Az adott szó szerződéses kötelezettséggé alakítása felerősített felelősséggel jár a Kódex normája révén. Ha szerződésen kívül jogellenesen okoz kárt az ember, akkor a károkozásért felel, a kártérítési felelősség a károkozásból fakad. A károkozó ezen felelősség alól azzal mentesülhet, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt neki felróható – a bizonyítás terhe viszont őt sújtja. Ez a felróhatóság a Kódex elején deklarált elvárható magatartási mércétől függ.²⁵ A károkozásért való felelősség

²² Benke József: Ajándékozási szerződés. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, Menedzser Praxis, 2014. 803.

²³ Ptk. 6:137. §.

²⁴ Ptk. 6:142. §.

²⁵ Lábady Tamás: A deliktualis felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban. In: Lábady (2018) i. m. 342.

nemcsak a saját magatartásra terjed ki: vétőképtelen személy károkozása esetén kizárólag annak gondozója felel, vétőképes kiskorú károkozása esetén a felügyeletre köteles gondozó a kiskorúval egyetemlegesen felel, állattartás esetén pedig az állat tartója az állat által okozott kárért is felelősséggel tartozik.

6. Erkölcs és polgári jog

Az ember nem mindig jó, és nem minden cselekménye tekinthető helyesnek, az ember esendő és néha gyarló, vagy kifejezetten rossz, gonosz. A tudatlanság, a figyelmetlenség, az erőszak, a félelem, a megszokás, a korlátlan vagy korlátozhatatlan érzelmek²⁶ és a lélek bugyrainak pusztító viharai gerjeszthetnek olyan magatartásokat, amelyek másokat súlyosan érinthetnek. A Ptk. embere megsértheti mások személyiségi jogait, meghalt ember emlékét, háboríthatja mások birtokát és tulajdonát, és még számos módon képes jogsértő magatartást tanúsítani. A Kódex által nevesített tényállások közt találjuk a rosszhiszemű túlépítést és ráépítést más földjére, de megsértheti más tulajdonjogát és használatát, és amint már említettem, előfordul, hogy szerződést szeg, szerződésen kívül kárt okoz vagy érdemtelenre válik az öröklésre. Durva hálátlanság, szorult helyzet, másik fél helyzetének kihasználása előnyök szerzése érdekében, erőszakos vagy alattomos úton megszerzett dolog elbirtokolhatatlansága, hogy néhány példát említsünk a Ptk. tényállásai közül. A listát lehetne még folytatni, de a Ptk.-ban kifejezetten nevesített jogsértések, törvénysértések listája nem egy végtelen felsorolás, sokkal inkább átlátható és előre látható – legtöbbször – magától értetődő magatartási normák megsértését jelentik.²⁷ A Ptk.-t nem ismerő ember is tudja, mely magatartás sért jogot, és melyik nem. Csak kevés olyan kivétel ismert, mint példának okáért az elbirtoklás. Az elbirtokló magatartása jogsértésként indul, de az idő, valamint az elbirtoklással hátrányosan érintett személy belenyugvása, hanyagsága és az elbirtokló folyamatos sajátkénti használata – mely adott esetben a tulajdonosi gondosságot és kötelezettségek teljesítését is jelenti – ennek a jogsérelemnek kiveszi élett, majd idővel az elbirtoklónak jogosulti, elbirtoklóí pozíciót ad, majd védendő jogként elismerést kap. A Ptk.-ban a tiltó szabályok „kisebbségben” vannak, a jogsértő magatartásokat nevesítő tényállások, mint tilalmak, a joghatásokat kiváltó tényállásoknak csak egy részét adják.²⁸ A joghatások, jogkövetkezmények lehetnek kötelezettséget alapítók vagy pozitív eredményt produkálók. A hátrányos jogkövetkezményt, negatív jogkövetkezményt

²⁶ *A Katolikus Egyház Katekizmus*. 4. kiad. Budapest, Szent István Társulat, 2020. 1735. pont.

²⁷ A magánjogi jogszabályról, csoportosításról és logikai szerkezetéről érdemes figyelembe venni Szász István gondolatait, mivel rendkívüli erővel mutat rá a jogszabályok sokféleségére és eltérő jellegére. Szász István: *A magyar magánjog általános része különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1947. 85–110.

²⁸ Asztalos László is elismerte, hogy a polgári jogban a lehetséges jogkövetkezmény feltérképezése rendkívül nehéz, mivel az érdek számos esetben olyan joghatás kiváltású cselekményt generál, melyek részben jogiak, részben jogilag csak értékelhetők. Asztalos László: *Polgári jogi alaptan*. Budapest, Akadémia, 1987. 222. A jogviszony szabályszerű megoldása következményeként beállnak az ehhez fűződő joghatások, míg rendellenes megoldása (vagy mondhatnánk lefolyása) esetén beszél Asztalos szankciókról. Uo. 223.

kimondó szabályok, szankciós normák nem dominálják az egész Ptk.-t, nem ezek határozzák meg a Ptk. szabályozásának alapvető jellegét, inkább csak egyértelmű kereteket jelölnek ki a tiltott magatartások számára, jöllehet ezek jelentőségét nem kívánom elvitatni ebben a tartalmi környezetben.

A Ptk. emberét a jóság és a segítőkészség jellemzi, eljár más helyében – jöllehet az ügy ura erre nem kérte fel, és arra egyébként sem volna jogosult –, hogy ezzel segítsen (megbízás nélküli ügyvivő), melyet a jog jogszerű magatartásnak fog fel (6:583. §). A vagyonából ingyenesen juttat közérdekű célra (6:589. §), vagy ezt intézményesítheti azzal, hogy erre jogi személyt hoz életre, alapítványt tesz. A Ptk. embere nagyvonalú és jószívű, hiszen elengedheti az adós tartozását, megbocsáthat az öröklésre érdemtelenné vált személynek (7:6. §).

De magatartása nem korlátozódik csupán a családja körére és vagyonának gyarapítására, kezelésére, az más irányba is kiterjedhet, magánjogi egyesület alapíthat, illetve ilyen egyesületbe beléphet, amely a társadalmi érintkezés és társadalmi együttműködés magánjogilag szervezett keretét jelenti. A magánjogi egyesület is megtalálta végül a helyét a Ptk.-ban, és ebben a környezetben nem a politizáló emberi együttműködés szervezetbe foglalt szabályáról van szó, hanem az egyéni érdeken túli, a közéletben történő aktív részvételtől, amely a magánjogi autonómiának a szerződési szabadságon túlmutató kiterjesztését jelenti.

Amint utaltunk már rá, az ember cselekedeteit nem mindig az ész irányítja, hanem ösztönök, érzelmek, felindulások, sőt, alantas indulatok. A Ptk. emberének lelke, lelkiismerete és erkölcsi tartása van. A Ptk. nemcsak az ember külső magánjogi viszonyait szabályozza, hanem abból indul ki, hogy az emberi belsőbből eredő érzelmeknek – elsősorban a jó érzelmeknek – teret és lehetőséget adjon. De nemcsak belső érzelmekről van szó, hanem leginkább arról, amit Lábady Tamás mond: „amitől a morál az, ami, amitől tehát az erkölcsöt erkölcsnek nevezhetjük, az, hogy az egyénnek túl kell lépnie önmagán. Az erkölcs ilyen értelemben az, hogy az egyén képes »meghalni« a saját önzése számára, és szem előtt tudja tartani a másikat, képes a másik javára cselekedni.”²⁹ A Ptk.-ban ennek a morális embernek a képe rajzolódik ki, melynek eredete messzi múltba nyúlik,³⁰ de még egyszer, ezt a 21. század ideológiailag változó idejében megerősíti. A morálisan helyes magatartás vezeti a Ptk. emberét, és az erkölcsi helyénvalóság mércéje az emberi magatartás indokai közt, mint belső indíttatás, fontos szerepet kap. Carbonnier gondolataiból táplálkozva elmondhatjuk, hogy a polgári jog és az új Kódex ezt követi, nem szabva határt az erkölcsi parancs teljesítésének, sőt, védve azt. Az elévült követelést meg lehet fizetni. Ráadásul, ha az adós megfizeti, akkor a jog a jogosult oldalára áll, és megvédi a visszaköveteléstől. Mi indítja erre az embert? Többnyire a belső indíttatás, belső parancs. Az örökhagyó vagyonával nem fedezett örökhagyói tartozásért nem felel az örökös, de megfizetheti, de vajon mi indítja egy ilyen döntésre? A belső indíttatás. A születendő vagy már megszületett gyermek apaságát az apa nyilatkozatával elismerheti, jogilag szentesíti, nem szükséges hozzá semmiféle vélelem vagy leszármazási igazolás, hanem a lelkiismeret és a döntés erkölcsi ereje, és

²⁹ Lábady Tamás: Keresztény értékrend és jogrend. In: Lábady (2018) i. m. 133.

³⁰ Deli Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium, 2013.

ennek következtében a jog szabályával az apa-gyermek viszony ebben az erkölcsi közegeben születik meg. A közismert szerződési szabály, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződéshez nem állhatnak be joghatályok, régóta ismert, gyakorlata szinte elenyésző, de mégis szabály maradt. Az erkölcs negatív szabálya szerint az erkölcstelenül viselkedő ember a kötelesrészből kitagadható.³¹ A Ptk. nem szab határt az erkölcsnek, hanem elismeri és annak jelentőséget tulajdonít, ha nem is minden tényállásban, de mindennek talajaként, alapjaként.

7. Záró gondolatok

Így érkeztünk el mondandónk végén a Ptk. elejére. A Kódex elejének rendelkezéseit sem felejtettük el, hiszen a jóhíszeműség és tisztesség követelménye az élet minden terén és minden pillanatában súlyos normaként nehezedik ránk, és így minden cselekedetünkre, melyet az elvárható magatartás követelménye egészít ki. A jóhíszeműség és tisztesség generálklauzula, nem pusztán szubszidiárius norma, amely adott esetben a jogkövetkezmény korrekciójára ad lehetőséget, hanem az etika részéről általános magatartási mércét jelent. Azt is hangsúlyozzák, hogy objektív jellegű abban az értelemben, hogy nem az egyén tudattartalmát és értékítéletét veszi alapul, hanem a magatartás társadalmi elvárhatóságát.³² Erkölcsi elvárás és a társadalmi szokás együttese, melynek etikai eredete és tartalma az, amely a Ptk. emberképének megrajzolásában jelentőséggel bír.³³ Az ember magatartásának olyan iránytűje, meghatározója, a tilos és szabad mércéje, melynek egyik magyarázata lehet a „jóra” irányuló emberi magatartás és az ész által kordában tartott emberi természet és magatartás mérése. Mindez túlmutat az egyénen, akinek a saját gazdasági és jogi érdeke mellett a másik érintett fél jogi vagy méltányolható érdekére is tekintettel kell lennie, melynek eredete a másra nem sértő magatartás és a másinak járó elismerése megadása. A mérce többet vár el a Ptk. emberétől, mint hogy a magánjogilag értékelt magatartás nem sért jogot, nem lehet dolózus és abuzív, nem lehet jóerkölcsbe ütköző. A Ptk. emberétől elvárja a Kódex, hogy a társadalom szövetében éljen, az együttélés kötelezettségében. A Ptk.-ban jogként megjelenő erkölcsi parancs szankciója pedig az, hogy a jóhíszeműséget és tisztességet sértő magatartáshoz nem fűz a jog olyan következményt, amit a magatar-

³¹ Ptk. 7:78. § (1) bek. e) pont.

³² A jóhíszeműség és tisztesség szabályának etikai megalapozottságát hangsúlyozza Vékás Lajos és Harmathy Attila egyaránt. Ld. Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 1998. 142–143.; valamint Miskolczy Bodnár Péter: A jóhíszeműség és tisztesség elve. In Miskolczy Bodnár Péter: *Sokszínű magánjog*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2023. 28.

³³ Miskolczy Bodnár i. m. 25.: „A jóhíszeműség és tisztesség alapelve elismert magatartási mérce, etikai megalapozottságú általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogviszonyokban való eljáráshoz, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját is jelenti. Ez az elv a jóhíszemű és tisztességes embert teszi a magyar polgári jog absztrakt általános alanyává, amely azt a funkciót tölti be mai polgári jogunkban, amit korábban a bonus pater familias, a bonus vir, majd a jó gazda gondosságú mércéje jelentett.”

tás célzott, nem váltja ki azt a joghatást, amire irányul.³⁴ Ezt erősíti egy új szabály: az emberek közti magatartások szokásokat alapozhatnak meg, és a szokások az együttélés természetes velejárói, ezért a Ptk. szerződési joga beemeli a szerződést meghatározó tények körébe a szokásokat is. A Kódexnek ez az új szabálya, amely valójában a régi kereskedelmi jogunk normája volt, a szerződés tartalmává tesz minden szokást, amelynek alkalmazásában a felek korábbi üzleti kapcsolatukban megegyeztek, és minden gyakorlatot, amelyet egymás közt kialakítottak. A felek közti viszonyon túlmenően a szerződés tartalmává válik az adott üzletágban széles körben ismert és alkalmazott szokás is, amelynek eredete a felek magatartásán alapul. A szerződéskötéssel vállalt ígéret az adott szó megtartása mellett így tovább bővült a felek közti magatartások erkölcsével és rendjével.

Az elvárható magatartás elvének szabályba iktatásával ennek a magatartásnak az általános zsinórmértékét nevesíti a Kódex. E helyütt is megjelenik a szabályozás finomsága. Jól emlékszem még erre a kérdésre a Ptk. 1:4. § (1) bekezdése kapcsán. A kodifikáció során a vita arról folyt, vajon az elvárható magatartás megsértése legyen a kártérítési felelősséget megalapozó tény? Mindazok, akik nem úgy járnak el, ahogyan elvárható – természetesen feltételezve, hogy van kár –, kártérítési felelősséget megalapozó jogsértést valósítanak meg? Én akkor azzal érveltem, hogy a Ptk. akkor marad emberi léptékű, ha figyelembe veszi emberi esendőségünk kisebb kilengéseit is, és nem szankcionálható deliktualis alapon a társadalmi elvárhatóságot sértő *valamennyi* magatartás. Az ember ellentéteiben cseleksedik, az értelem és érzelem, a racionalitás és az elfojtott vagy kiszabaduló szenvedélyek ötvözetében, a mások által megítélt ellentmondásainak fényében, sokszor magában hordozva korábbi elvárások és lelki kényszerűségek kényszerét. A külvilág is alapvetően az érzelmekre, a lélekre hat, hangok, zene, színek, szagok és illatok, fény és sötétség benyomásaival. A deliktualis felelősség kódexbeli szabályának értelmezése nem zárja ki ezt az értelmezést, amely az elvárhatóságot általános felelősségi alapnak értelmezi abban az értelemben, hogy a szerződésen kívüli kártérítésért való felelősség alapszabályát a felróhatóság annyiban egészíti ki, hogy a felelősség alóli kimentés szabályává teszi. Az elvárhatósági követelmény általános jogi szankciója önmagában arra vezet, hogy a felróható magatartás nem érhet el célt, a célzott eredmény nem következik be.³⁵

Végző soron mennyiben reális és mennyiben idealista ez az emberkép, amit megpróbáltam megfogalmazni, ki-ki jogosult ezt maga számára eldönteni. Az bizonyos, hogy ez csak egy lehetséges olvasata a Kódexnek, amely nem törekszik az egyedüli, kizárólagos érvényesülésre, vagy arra, hogy ideaként értékeljük. Hiszen a Kódex normái sokféle cselekvési módot nevesítenek, nemcsak kógens és diszpozitív szabályokat, hanem eltérő cselekvési lehetőségeket, kötött és szabad magatartások széles tárházát. A magatartási lehetőségek közt a Kódex számos esetben nem állít fel egyedülinek követendő irányt, hanem megértő az ember cselekvési szabadsága felé, ezért nem beszélhetünk

³⁴ „Nem minden országban egyértelmű az, hogy erkölcsi szabályokra hivatkozva a bíró figyelmen kívül hagyhat-e jogszabályi követelményt.” Miskolczi Bodnár i. m. 26.

³⁵ Benke József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 132.

„lehetséges” vagy „idelizált” emberről.³⁶ Az itt felvázolt gondolatmenetünk támaszául az a bölcsesség hívható segítségül, amely szerint a tudomány az igazság, a szépség és az etika oldaláról segít nekünk.³⁷ A tudomány követelménye három erényt ültethet el bennünk: először az emberi lélekbe ülteti az igazság keresésének igényét, másodsor a felfedezett tételek tiszteletét, és harmadszor azt a tulajdonságot, hogy egyes kérdéseket nyitva hagyjon. Az a megközelítés, amely Ptk. szabályaiban meglátja azt a családi-társadalmi keretek közé illesztett emberi szabadságot a magánautonómia garantálása révén, ami emberlétünk megbecsülését és megtestesülését szimbolizálja, egybefogja ezt a hármas gondolatot. A Kódex az élet és a halál közé helyezi az embert, halála után pedig emléket megőrizni rendeli a kegyeleti jogok elismerésével. Korszemünk egyik nagy kihívása és kísértése, hogy mind az élet, mind a halál napjainkban *látszólag* az ember uralma alá kezd sodródni, míg a Ptk. normái ennek ellenére a legemberibb szabályainkat jelentik, amelynek napi gyakorlásában, értelmezésében és alkalmazásában évszázadok történelmi, együttélési hagyományai élnek együtt.

³⁶ A jelen írás kéziratával kapcsolatban Benke József pécsi jogtudós szerint a Ptk. totalitás-igénye, azaz egyfelől monista kiképzése, másfelől kódex-jellege miatt a törvénykönyv a magatartások és szokások nem csupán középértékűre van szabva, hanem bizonyos körben a „versengő”, ha tetszik, a „többitas” és az egymást kizáró magatartási és szokási lehetőségeket is szabályozni, befolyásolni törekszik, sőt, olykor a „szélsőértékek”-et is figyelembe veszi, amelyek legfeljebb mint az eltérő életviteli-szokási-magatartási utakat szegélyező életvitel-szokások-magatartások jönnek szóba.

Ebből adódóan kérdéses számára, hogy a Ptk.-nak lehet-e egyáltalán egyes számban „ember-képe”, s ha igen, akkor ez az „ember-kép” totálisan absztrakt (ezért valójában nem is létező, így nem is reális), vagy inkább ikonszerűen elvont-e (ahol a szabályozás mozaikjaiból kirajzolódó, az ikonfestészetben is jól azonosítható és szigorú szabályok szerint megfestendő arcelemek csupán lehetségesek – esetleg ennél többek: tipikusak).

Egy elvont, absztrakt, totális emberkép, amely az alábbi két, reális, a totalitást kerülő lehetőséghez képest pánista, szükségképpen lehetetlen: egy reális ember nem lehet egyszerre minden ember, miként a jogalany sem totális egzisztenciájában ítéendő meg, hanem konkrét ténykedése folytán.

Ha az emberkép nem totális, akkor vagy lehetséges (szerény igény), vagy tipikus (reális igény). A „lehetséges” emberkép el- és befogadó, ezért szükségszerűen nem kizárólagos, de nem is totális, így a magánjogi kódex monista totalitáshoz képest oly szerény, hogy már az „emberkép” fogalmat is meg kell tőle tagadni, vagy, elfogadása esetén többes számban, ember-képekről kell beszélni, amely a dolgot a lényegtől fosztja meg: az ember teremtményi egyedülállóságától. A „tipikus”, vagyis az „ikonszerű” emberkép szabályozó és irányító jellegű, de csak részlegesen, hiszen az atípusos létezés tényének elismerése önkéntelenül is, azaz *eo ipso* folyik a törvénynek a tipikus lét- és magatartási formákat mintegy elvártként szabályozó, a dolog természete miatt a rangsorolás téves benyomását keltő metodikájából.

³⁷ Von Weizsäcker i. m.

